

АНОТАЦІЯ

Пушкаренко С.О. Інституційний механізм захисту прав людини в системі публічного управління. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 281 «Публічне управління та адміністрування». – Національний університет «Одеська політехніка» МОН України, Одеса, 2025.

Дисертація присвячена дослідженню інституційного механізму захисту прав людини в системі публічного управління.

У вступі до дисертації аргументовано актуальність дослідження, проаналізовано стан наукової розробки обраної проблематики й зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, визначено мету та завдання, сформульовано об'єкт, предмет роботи та методологію. Висвітлено наукову новизну та практичне означення одержаних результатів. Також наведено особистий внесок здобувача, апробація результатів дисертації та публікації.

Перший розділ присвячений теоретико-методологічним основам дослідження інституційного механізму захисту прав людини в системі публічного управління.

З'ясовано, що генезис наукової думки щодо інституційного механізму захисту прав людини в системі публічного управління починається з моменту, коли люди почали усвідомлювати необхідність захисту своїх прав від держави та суб'єктів влади, й сформулювали ідеї про необхідність створення спеціальних механізмів для захисту прав людини, які й нині відображаються в сучасних наукових дослідженнях.

Встановлено, що у вітчизняній науковій думці існують три групи дотичних напрацювань, що стосуються проблематики інституційного механізму захисту прав людини в системі публічного управління, а саме: наукові праці, які присвячені розкриттю загальнотеоретичних аспектів прав людини та специфіки їхнього захисту; наукові праці, спрямовані розкриттю сутності інституційних механізмів в системі публічного управління; наукові праці, що висвітлюють

публічно-управлінські аспекти формування та реалізації інституційного механізму захисту прав людини.

Розкрито концептуальні положення щодо розуміння методології досліджень інституційного механізму захисту прав людини, зокрема визначено поняття «методологія дослідження інституційного механізму захисту прав людини в системі публічного управління» та розкрито ключові її елементи.

Сформульовано авторську дефініцію «інституційного механізму захисту прав людини в системі публічного управління» як цілісної організаційно-функціональної системи органів державної влади, місцевого самоврядування та інших суб'єктів, задіяних у процесі формування і реалізації державної політики у сфері захисту прав людини, діяльність яких має нормативне підґрунтя та скерованість на виконання функцій держави щодо утвердження і забезпечення прав людини шляхом використання засобів та прийомів, спрямованих на попередження/припинення незаконного посягання на права людини, а також поновлення останніх у разі порушення.

З'ясовано, що специфічними властивостями інституційного механізму захисту прав людини є: детальна нормативно-правова регламентованість, наявність інституційних структур, які забезпечують виконання завдань та функцій публічного управління для захисту прав людини, наявність процедур та механізмів прийняття та реалізації рішень, наявність ефективних механізмів взаємодії між державними органами та громадянами, спрямованість діяльності органів публічної влади на забезпечення можливості громадян реалізовувати свої права, наявність спеціально створених механізмів, які мають на меті запобігання порушенням прав людини та забезпечення їх захисту.

Аргументовано, що значення інституційного механізму захисту прав людини в системі публічного управління розкривається через його функції, зокрема, моніторингу та контролю за дотриманням прав людини, координації, превентивної, функції забезпечення доступу до правосуддя та правової допомоги, функції сприяння розвитку та підтримці громадського контролю за дотриманням прав людини.

В другому розділі надано змістовну характеристику інституційного механізму захисту прав людини в системі публічного управління.

Визначено, що нормативно-правове регулювання інституційного механізму захисту прав людини в системі публічного управління є динамічним процесом, який має два ключових напрями: закріплення сукупності прав людини із визначенням механізмів їхнього захисту та визначення правового статусу та повноважень органів публічної влади в ході забезпечення умов для реалізації цих прав і механізмів. Крім того, нормативна база, за якою формується та функціонує інституційний механізм захисту прав людини в системі публічного управління поділяється на два рівні: на першому законодавчі приписи є обов'язкові для всіх учасників наявних суспільних відносин, натомість на другому – виключно для органів публічної влади, яким вони адресовані.

Розкрито наукові уявлення щодо сталих категорій елементів, які формують систему інституцій, спрямованих на захист прав людини, незважаючи на зміни, серед яких: омбудсмени; органи судової влади; правоохоронні органи; інші суб'єкти публічного управління.

Охарактеризовано теоретико-правові підходи щодо розуміння форм практичної діяльності системи суб'єктів публічного управління у сфері захисту прав людини обумовлені широким спектром їхніх повноважень, а саме контроль за дотриманням прав людини; усунення порушень прав людини; попередження порушень прав людини; інформаційно-просвітницька діяльність та міжсуб'єктна співпраця.

Запропоновано авторську дефініцію гарантій реалізації інституційного механізму захисту прав людини в системі публічного управління як систему економічних, політичних, юридичних умов, способів і засобів, що формують об'єктивні і суб'єктивні чинники, які сприяють належній та ефективній діяльності органів публічної влади задля захист прав людини.

Визначено ознаки гарантій інституційного механізму захисту прав людини в системі публічного управління: підтвердження намірів держави щодо забезпечення прав людини як ключової цінності її існування; сутністю є

поєднання організаційно-владних дій та індивідуально-вольових щодо формування умов та засобів для підтримання достатнього рівня для результативної практичної діяльності посадових осіб; відображаються у нормативно-правових актах, в яких визначено економічні, політичні та ідеологічні, юридичні напрямки діяльності держави, які здійснюють безпосередній вплив на захист прав людини.

Встановлено теоретичні положення про класифікаційний поділ гарантій реалізації інституційного механізму захисту прав людини, зокрема, в системі публічного управління, на підставі характеру суспільних відносин, й виділено з його допомогою політичні, економічні, юридичні та світоглядно-ціннісні гарантії.

Третій розділ присвячено напрямам удосконалення інституційного механізму захисту прав людини в системі публічного управління.

Обґрунтовано, що інституційний механізм захисту прав людини в системі публічного управління у різних демократичних державах, зокрема, США, Канаді, Бразилії, Великій Британії, окремих країнах-членах ЄС, Сінгапуру, Малайзії містять сталі категорії елементів, які попри відмінності у правовому статусі та повноваженнях в силу різних державо- та правотворення, виконують функції, які є подібними до українських.

Запропоновано імплементувати у вітчизняну практику функціонування інституційного механізму захисту прав людини в системі публічного управління досвід Фінляндії, Канади, Австрії щодо створення мережі спеціальних органів публічної влади, які б на місцевому рівні, перебуваючи безпосередньо в місцях проживання внутрішньо-переміщених осіб, на прифронтових територіях та деокупованих територіях, централізовано та систематично займались захистом прав людини.

Проаналізовано три ключові напрямки перспектив модернізації інституційного механізму захисту прав людини в системі публічного управління в Україні в контексті євроінтеграційних процесів, а саме: забезпечення незалежності органів публічної влади до повноважень яких віднесено захист

прав людини; формування належної внутрішньої організації органів публічної влади до повноважень яких віднесено захист прав людини; наявність достатнього фінансування органів публічної влади до повноважень яких віднесено захист прав людини.

Наведено твердження щодо необхідності захисту прав національних меншин в Україні в контексті євроінтеграційного процесу, зокрема, наголошено, що Україна насамперед має захищати свої національні інтереси, й діяти для захисту своєї незалежності, соборності, територіальної цілісності й захисту прав насамперед українців.

Висвітлено наукові уявлення щодо тенденцій трансформації інституційного механізму захисту прав людини в системі публічного управління в Україні, зокрема, щодо зміни підходу до розуміння захисту прав людини в проактивному контексті; трансформація ролі та функцій інституцій захисту прав людини шляхом розвитку нових суб'єктів та механізмів для їхньої діяльності для забезпечення більш ефективного та комплексного захисту прав окремих категорій населення; зміна підходу до взаємодії між інституціями захисту прав людини та органами публічного управління в напрямку посиленої координації; напрацювання та впровадження нових інструментів в діяльності органів публічної влади для захисту прав людини, таких як електронні сервіси та онлайн-платформи.

Надано пропозиції щодо запровадження Уповноваженого з прав військовослужбовців та членів їхніх сімей (Військового омбудсмена) як додаткового механізму парламентського контролю, наділеного функціональною самостійністю та незалежністю, а також спеціального органу публічної влади, відповідального за захист прав біженців та координацію процесу їх повернення.

Ключові слова: права людини, захист, інституційний механізм, публічне управління, орган публічної влади, гарантії реалізації, трансформації, євроінтеграційні процеси, нормативно-правове регулювання, воєнний стан, інституційні засади, владно-громадська співпраця.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Пушкаренко С.О. Закріплення інституційного механізму захисту прав людини в конституційних принципах. *Публічне урядування: збірник. Київ: ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіональна Академія управління персоналом». 2022. № 2 (30). С. 78-85.*

URL: <http://journals.maup.com.ua/index.php/public-management/issue/view/217>

2. Пушкаренко С.О. Права людини: інституційний аспект. *Теоретичні та прикладні питання державотворення. 2023. № 29. С. 351-353.*

URL: <http://taais.oridu.odessa.ua/article/view/289744>

3. Пушкаренко С. О. Інститут омбудсмена системи захисту прав людини: зарубіжний досвід для України. *Таврійський науковий вісник: Публічне управління та адміністрування. 2024. № 1. С. 82-88.*

URL: <https://journals.ksauniv.ks.ua/index.php/public/issue/view/35>.

4. Пушкаренко С.О. Генеза розуміння інституційного механізму захисту прав людини в системі публічного управління. *Право та державне управління. 2024. № 1. С. 187-195.*

URL: http://pdu-journal.kpu.zp.ua/archive/2_2024/26.pdf

5. Пушкаренко С.О. Поняття, ознаки та значення інституційного механізму прав людини як об'єкта публічного управління. *Věda a perspektívy. 2024. № 11 (42). С. 145-158.*

URL: <http://perspectives.pp.ua/index.php/vp/article/view/16908/16980>

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

1. Pushkarenko S. O. The evolution of human rights as a reflection of modern socio-cultural processes. XV International Human Rights Conference «Criteria for assessing the effectiveness of national and international systems of human rights

protection» on the occasion of the 70th anniversary of the entry into force of the European Convention on Human Rights. (24-25.04.2023).

2. Pushkarenko S.O. Peculiarities of the protection of human rights in the administrative judiciary of Ukraine. *Information activity as a component of science development*: the 13th International scientific and practical conference (April 04 - 07, 2023, Edmonton, Canada) International Science Group. 2023. P. 124-127.

URL: <https://isg-konf.com/uk/information-activity-as-a-component-of-science-development/>

3. Пушкаренко С.О. Взаємодія державних і недержавних організацій у сфері захисту прав людини в кризових умовах. *Забезпечення стійкості системи публічної влади та управління в умовах спеціальних адміністративно-правових режимів та відновлення України*: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (17 травня 2024 року, м.Одеса). Одеса: Одеська політехніка. 2024. С. 512-514.

URL: https://op.edu.ua/sites/default/files/publicFiles/studolymconf/mizh_nauk_prak_konf_17.05.2024.pdf

Наукові праці, які додатково відображають наукові результати дисертації:

1. Пушкаренко С.О., Фальковський А.О. Інституціональна складова частина механізму захисту прав людини. Наукові праці Міжрегіональної академії управління персоналом: політичні науки та публічне управління. 2022. № 2. С. 136-141.

URL: <https://journals.maup.com.ua/index.php/political/article/view/2150/2648>

ABSTRACT

Pushkarenko S.O. Institutional mechanism for the protection of human rights in the public administration system.

Dissertation for obtaining the scientific degree of Doctor of Philosophy in the specialty 281 "Public management and administration". Odessa Polytechnic National University, Odesa, 2025.

The dissertation is devoted to the study of the institutional mechanism for the protection of human rights in the public administration system.

The introduction to the dissertation argues the relevance of the research, analyzes the state of scientific development of the selected issues and the connection of the work with scientific programs, plans, topics, defines the goal and objectives, formulates the object, subject of the work and methodology. The scientific novelty and practical significance of the results obtained are highlighted. The personal contribution of the applicant, the approval of the results of the dissertation and publication are also given.

The first section is devoted to the theoretical and methodological foundations of the study of the institutional mechanism for the protection of human rights in the public administration system.

It is found that the genesis of scientific thought on the institutional mechanism for the protection of human rights in the public administration system begins from the moment when people began to realize the need to protect their rights from the state and government entities, and formulated ideas about the need to create special mechanisms for the protection of human rights, which are still reflected in modern scientific research.

It has been established that in domestic scientific thought there are three groups of relevant developments related to the issues of the institutional mechanism for the protection of human rights in the public administration system, namely: scientific works devoted to the disclosure of general theoretical aspects of human rights and the specifics of their protection; scientific works aimed at revealing the essence of institutional mechanisms in the public administration system; scientific works that

highlight the public-administrative aspects of the formation and implementation of the institutional mechanism for the protection of human rights.

Conceptual provisions on understanding the methodology of research on the institutional mechanism for the protection of human rights are disclosed, in particular, the concept of "methodology of research on the institutional mechanism for the protection of human rights in the public administration system" is defined and its key elements are disclosed.

The author's definition of the "institutional mechanism for the protection of human rights in the public administration system" is formulated as a holistic organizational and functional system of state authorities, local governments and other entities involved in the process of forming and implementing state policy in the field of human rights protection, whose activities have a regulatory basis and are aimed at fulfilling the functions of the state in terms of establishing and ensuring human rights through the use of means and methods aimed at preventing/terminating illegal infringements of human rights, as well as restoring the latter in the event of a violation.

It was found that the specific properties of the institutional mechanism for the protection of human rights are: detailed regulatory and legal regulation, the presence of institutional structures that ensure the implementation of tasks and functions of public administration for the protection of human rights, the presence of procedures and mechanisms for making and implementing decisions, the presence of effective mechanisms for interaction between state authorities and citizens, the focus of the activities of public authorities on ensuring the ability of citizens to exercise their rights, the presence of specially created mechanisms aimed at preventing violations of human rights and ensuring their protection.

It is argued that the importance of the institutional mechanism for the protection of human rights in the public administration system is revealed through its functions, in particular, monitoring and control over the observance of human rights, coordination, preventive, the function of ensuring access to justice and legal aid, the function of promoting the development and support of public control over the observance of human rights.

The second section provides a substantive description of the institutional mechanism for the protection of human rights in the public administration system

It is determined that the regulatory and legal regulation of the institutional mechanism for the protection of human rights in the public administration system is a dynamic process that has two key directions: consolidating the set of human rights with the definition of mechanisms for their protection and determining the legal status and powers of public authorities in the process of ensuring the conditions for the implementation of these rights and mechanisms. In addition, the regulatory framework under which the institutional mechanism for the protection of human rights in the public administration system is formed and functions is divided into two levels: at the first, legislative provisions are mandatory for all participants in existing social relations, while at the second - exclusively for public authorities to which they are addressed.

Scientific ideas are revealed regarding the stable categories of elements that form the system of institutions aimed at the protection of human rights, despite changes, including: ombudsmen; judicial authorities; law enforcement agencies; other subjects of public administration.

The theoretical and legal approaches to understanding the forms of practical activity of the system of public administration subjects in the field of human rights protection are characterized, which are determined by a wide range of their powers, namely, monitoring the observance of human rights; eliminating human rights violations; preventing human rights violations; information and educational activities and inter-subject cooperation.

The author's definition of guarantees for the implementation of the institutional mechanism for the protection of human rights in the public administration system is proposed as a system of economic, political, legal conditions, methods and means that form objective and subjective factors that contribute to the proper and effective activity of public authorities to protect human rights.

The features of guarantees of the institutional mechanism for the protection of human rights in the public administration system are determined: confirmation of the

state's intentions to ensure human rights as a key value of its existence; the essence is the combination of organizational and power actions and individual volitional actions to form conditions and means to maintain a sufficient level for the effective practical activity of officials; are reflected in regulatory legal acts that define the economic, political, ideological, and legal directions of the state's activities that have a direct impact on the protection of human rights.

Theoretical provisions have been established on the classification of guarantees for the implementation of the institutional mechanism for the protection of human rights, in particular, in the public administration system, based on the nature of social relations, and with its help political, economic, legal, and worldview-value guarantees have been identified.

The third section is devoted to the directions of improvement of the institutional mechanism of protection of human rights in the system of public administration.

It is substantiated that the institutional mechanism of protection of human rights in the system of public administration in various democratic states, in particular, the USA, Canada, Brazil, Great Britain, individual EU member states, Singapore, Malaysia contain stable categories of elements that, despite differences in legal status and powers due to different state and legal systems, perform functions that are similar to Ukrainian ones.

It is proposed to implement into the domestic practice of functioning of the institutional mechanism of protection of human rights in the system of public administration the experience of Finland, Canada, Austria in creating a network of special public authorities that would be centrally and systematically engaged in the protection of human rights at the local level, being directly in the places of residence of internally displaced persons, in front-line territories and deoccupied territories.

Three key areas of prospects for the modernization of the institutional mechanism for the protection of human rights in the public administration system in Ukraine in the context of European integration processes are analyzed, namely: ensuring the independence of public authorities whose powers include the protection of human rights; forming a proper internal organization of public authorities whose

powers include the protection of human rights; having sufficient funding for public authorities whose powers include the protection of human rights.

The article presents a statement on the need to protect the rights of national minorities in Ukraine in the context of the European integration process, in particular, it is emphasized that Ukraine must first and foremost protect its national interests and act to protect its independence, unity, territorial integrity and protect the rights of Ukrainians first and foremost.

Scientific ideas are outlined regarding the trends in the transformation of the institutional mechanism for the protection of human rights in the public administration system in Ukraine, in particular, regarding a change in the approach to understanding the protection of human rights in a proactive context; transformation of the role and functions of human rights institutions through the development of new entities and mechanisms for their activities to ensure more effective and comprehensive protection of the rights of individual categories of the population; change of approach to interaction between human rights institutions and public administration bodies towards enhanced coordination; development and implementation of new tools in the activities of public authorities to protect human rights, such as electronic services and online platforms.

Proposals are made to introduce the Commissioner for the Rights of Military Personnel and Members of Their Families (Military Ombudsman) as an additional mechanism of parliamentary control, endowed with functional autonomy and independence, as well as a special public authority responsible for protecting the rights of refugees and coordinating the process of their return.

Keywords: human rights, protection, institutional mechanism, public administration, public authority, guarantees of implementation, transformation, European integration processes, regulatory and legal regulation, martial law, institutional principles, government-civil cooperation.

LIST OF PUBLISHED PAPERS ON THE TOPICS OF THE DISSERTATION

Papers in which the main scientific results of the dissertation are published:

1. Pushkarenko S.O. Enshrining the institutional mechanism for the protection of human rights in constitutional principles. *Public governance: collection. Kyiv: PrJSC «VNI «Interregional Academy of Personnel Management»*. 2022. № 2 (30). P. 78-85.

URL: <http://journals.maup.com.ua/index.php/public-management/issue/view/217>

2. Pushkarenko S.O. Human rights: institutional aspect. *Theoretical and applied issues of state building*. 2023. № 29. P. 351-353.

URL: <http://taais.oridu.odessa.ua/article/view/289744>

3. Pushkarenko S. O. The Institute of the Ombudsman of the Human Rights Protection System: *Foreign Experience for Ukraine. Tavria Scientific Bulletin: Public Governance and Administration*. 2024. № 1. P. 82-88.

URL: <https://journals.ksauniv.ks.ua/index.php/public/issue/view/35>.

4. Pushkarenko S. O. The Genesis of Understanding the Institutional Mechanism for the Protection of Human Rights in the System of Public Administration. *Law and Public Administration*. 2024. №. 1. P. 187-195.

URL: http://pdu-journal.kpu.zp.ua/archive/2_2024/26.pdf

5. Pushkarenko S.O. The concept, features and significance of the institutional mechanism of human rights as an object of public administration. *Věda a perspektivy*. 2024. № 11 (42). P.145-158.

URL: <http://perspectives.pp.ua/index.php/vp/article/view/16908/16980>

Scientific steps that confirm the testing of dissertation materials:

1. Pushkarenko S. O. The evolution of human rights as a reflection of modern socio-cultural processes. XV International Human Rights Conference "Criteria for assessing the effectiveness of national and international systems of human rights protection" on the occasion of the 70th anniversary of the entry into force of the European Convention on Human Rights. (24-25.04.2023).

2. Pushkarenko S.O. Peculiarities of the protection of human rights in the administrative judiciary of Ukraine. *Information activity as a component of scientific development: the 13th International scientific and practical conference* (April 04 - 07, 2023, Edmonton, Canada) International Science Group. 2023. P. 124-127.

URL: <https://isg-konf.com/uk/information-activity-as-a-component-of-science-development/>

3. Pushkarenko S.O. Interaction of state and non-state organizations in the field of human rights protection in crisis conditions. *Ensuring the stability of the public authority and management system in conditions of special administrative and legal regimes and the restoration of Ukraine: materials of the International Scientific and Practical Conference* (May 17, 2024, Odessa). Odesa: Odesa Polytechnic. 2024. P. 512-514.

URL: https://op.edu.ua/sites/default/files/publicFiles/studolymconf/mizh_nauk_prak_konf_17.05.2024.pdf

Works that additionally reflect the scientific results of the dissertation:

1. Pushkarenko S.O., Falkovsky A.O. The institutional component of the human rights protection mechanism. *Scientific works of the Interregional Academy of Personnel Management: political science and public administration*. 2022. № 2. P. 136-141.

URL: <https://journals.maup.com.ua/index.php/political/article/view/2150/2648>